

Alex Snellman

Olisiko jo aika tutkia esineitä?

KOHTI UUTTA TUTKIMUSPARADIGMAA

Edellinen *Historiallisen Aikakauskirjan* esinetemanumero (2/2016)¹ hämmästytti minua samaan tapaan kuin aineellisen kulttuurin historiantutkimusta esitellyt *Esine ja aika* -teos (2010) aikoinaan.² Miten on mahdollista kirjoittaa näin paljon esineistä tutkimatta niitä liki ollenkaan? En tietenkään odottanut, että *kovin moni* historiantutkija olisi kummassakaan artikkelikokoelmassa kirjoittanut konkreettisten fyysisten esineiden tutkimukseen perustuen, mutta kun *yksikään* ei kirjoita artikkeliaan esineaineistoon painottuen, kokonaisuus on hämmentävä. Se tuntuu kielivän jonkinlaisesta rakenteellisesta vinoumasta.

Kenties kyse on tekstifiksaatiosta, josta visuaalisen historian lähestymistapaa Saksassa kehittävä professori Gerhard Paul on puhunut?³ Aina-kin Tiina Männistö-Funk kirjoittaa *Historiallisen Aikakauskirjan* artikkelissaan historiantutkimuksesta nimenomaan ”kirjallisenä” tieteenä.⁴ Mielestäni ei kuitenkaan ole syytä ehdoin tahdoin rajoittaa tieteenalaamme näin: tutkitaan mie-

luummin kaikenlaista inhimillistä menneisyydessä, kaikin käytettävissä olevin keinoin, vaikka kirjalliset lähteet ovatkin toki lähderyhmistä keskeisin. Historiantutkimuksen avartuminen aineelliseen maailmaan – tekstien ohi – on käynnissä kansainvälisellä tutkimuskentällä, eikä meidän ole syytä jäädä tästä kehityksestä sivuun.⁵

Historiantutkijat luultavasti olettavat, että jokin muu tieteenala vastaa Suomessa historiallisen ajan esineiden tutkimuksesta. Siinä he ovat valitettavasti väärässä: taidehistorialla, kansatieteellä ja historiallisen ajan arkeologialla on kyllä kyvyt tutkia esineitä, mutta arkeologiaa lukuun ottamatta ne tekevät todellisuudessa vain vähän esinetutkimusta. Sitäkin merkittävämpää on, etteivät ne useimmiten kysy esineitä tutkiessaan sellaisia kysymyksiä, jotka olisivat historiantutkimuksen kannalta mielekkäitä ja jotka täydentäi-

1. Teemanumeron ovat toimittaneet professorit Leila Koivunen ja Taina Syrjämaa.
2. Maija Mäkikalli & Riitta Laitinen (toim.) *Esine ja aika. Materiaalisen kulttuurin historiaa*. SKS 2010.
3. Olli Kleemola, Kuvan voima historiassa. Tunnelmia ja ajatuksia Visual History. Konzepte, Forschungsfelder und Perspektiven -konferenssista 2. –4.3.2016. *Ennen ja nyt 2* (2016), <http://www.ennenjanynt.net/> (30.7.2016).
4. Tiina Männistö-Funk, Rykelmät. Työkaluehdotus materiaalien toimijoiden menneisyyden tutkimiseen. *Historiallinen Aikakauskirja 2* (2016), 178.
5. Ks. esim. Anne Gerritsen & Giorgio Riello (toim.) *Writing Material Culture History*. Bloomsbury 2015. Olen teoksen arviossani huomauttanut: ”Kirjassa on vain vähän historiantutkijoille tyyppisintä esinetutkimuksen tapaa eli taipumusta kirjoittaa tutkimustekstiä pelkästään siitä, mitä lähdeteksteissä on kirjoitettu esineistä.” Alex Snellman, Arvio: Writing Material Culture History. *Uutiset / Esinetutkimusverkosto Artefacta* 27.3.2015, <http://www.artefacta.fi/uutiset/arvioarkisto> (30.7.2016).

FT **Alex Snellman** on Esinetutkimusverkosto Artefactan koordinaattori ja Ella ja Georg Ehrnroothin säätiön tutkijatohtori, jonka tutkimuksen pääaineistona ovat Kansallismuseon kokoelmiin kuuluvat 135 siviiliunivormua.
Sähköposti: alex.snellman@outlook.com.

sivät tämän ”kirjallisen” oppiaineemme rinnalle kuvan esineellisestä historiasta. Niillä on oma pitkä tutkimustraditionsa ja omat kiinnostuksen kohteensa.

Näkemykseni perustuu omakohtaisiin havaintoihin. Kiinnostukseni historialliseen esinetutkimukseen heräsi vuonna 2006 juuri siksi, ettei yksikään yliopistollinen oppiaine näyttänyt mahdollistavan sosiaalishistoriallisen gradu- ja sittemmin väitöskirja-aiheeni laajentamista todellisten fyysisten esineiden tutkimukseen. Päättämiskohteeseeni Suomen aateliin liittyi näet hyvin erityinen esine – aatelisunivormu – johon halusin perehtyä syvemmin. Perinteinen museoalan käytäntöihin kytkeytyvä oppiainejako on se, että kansatiede vastaa kansanesineistä ja taidehistoria vastaa säätyläisesineistä. Niinpä ehdotin aatelisunivormua taidehistorian proseminariesitelmäni aiheeksi, mikä herätti aluksi ohjaajani mielenkiintoa – kunnes hän tajusi, etten aio tutkia univormun esiintymistä maalauksissa, vaan itse säilyneitä esineitä.⁶ Kiinnostus laimeni: aihe oli sallittu, muttei selvästikään oppiaineen kannalta tärkeä – saati että siihen olisi ollut saatavissa jonkinlaista ohjausta. Kuten tuolloinkin, yhä edelleen kuvataide ja arkkitehtuuri dominoivat taidehistoriassa, vaikka muotoilun tutkimuksessa esineet ovat toki keskeisiä ja viitteitä esinetutkimuksen noususta on näkyvissä.

Kun kävi ilmi, ettei edes siinä oppiaineessa, johon aiheeni lähinnä olisi kuulunut, ollut suurta intoa tutkia historiallisia esineitä, sisuunuin siinä määrin, että ehdotin Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kuukausikokousesitelmäni päätteeksi esinetutkimusverkoston perustamista vuonna 2009.⁷ Idea otti tulta, verkoston toiminta

käynnistyi parinsadan hengen avajaiskonferenssilla vuonna 2011 ja tähän mennessä Esinetutkimusverkosto Artefacta on kerännyt runsaat 850 jäsentä.⁸ Tieteellistä esinetutkimusta olemme edistäneet ennen muuta seminaarien ja konferenssien sekä vertaisarvioitujen esinetutkimusjulkaisu *Artefactumin* avulla, mutta kesän alussa tekemämme kysely kertoo, että paljon on vielä tehtävää. Konkreettisten esineiden tutkimus on ollut kaikissa oppinaineissa vähäistä, epämuodikkasta ja resurssiongelmien riivaamaa – historia ei siis ole siinä mielessä poikkeus.⁹ Kun tuuli nyt kuitenkin on vähitellen kääntymässä, historian tutkimuksen täytyy olla mukana tässä käänteessä. Meidän täytyy ottaa esineet vakavasti ja palata materiaan ohi representaatioiden.

Historiantutkimuksessa tuntuu nimittäin jääneen suurelta osin huomaamatta, ettei aineellinen käänne (*material turn*) tarkoita vain aineellisen tulemistä tutkimuksellisen mielenkiinnon kohteeksi. Kyse on monasti myös esineiden representaatioiden tutkimuksen kritiikistä. Puhutaan jopa ”representaatiokriisistä” (*the crisis of representation*).¹⁰ Representaatioihin keskittyvän tutkimuksen kritiikkiä on esitetty niin aineellisen kulttuurin tutkimuksen kuin kulttuurihistoriankin piirissä. Representaatioihin keskittyvä lähestymistapa sekä kulttuurihistorialle ominaiset merkityksen ja identiteetin käsitteet ovat joutuneet uudelleenarvion kohteeksi. Esineitä ei nähdä enää pelkästään osana diskursseja. Niitä ei välttämättä lueta kuten tekstejä. Mahdollisesti voisi jopa väittää, että aineelliselle käänteelle tämä on ollut kaikkein tunnusomaisinta, samalla kun *merkitysten* etsintä on yhä enenevässä määrin korvautunut *esineiden toimijuuden* tarkastelulla.¹¹

6. Proseminariesitelmäni laaja versio (75 s.), jossa aineisto on esitelty, on saatavissa eräistä kirjastoista. Ks. Alex Snellman, *Aatelisunivormu. Suomalainen aatelismies keisarivallan vaatteissa*. Helsingin yliopisto 2006. Tutkimuksen tuloksia on myös esitelty artikkelissa Alex Snellman, Suomalainen aatelisunivormu. *Gentes Finlandiae X*. Finlands Ridarhus 2007, https://www.academia.edu/21388921/Suomalainen_aatelisunivormu (30.7.2016).

7. Ks. tarkemmin Alex Snellman, Verkoston lyhyt historia. *Uutiset / Esinetutkimusverkosto Artefacta* 21.10.2011, http://www.artefacta.fi/uutiset/verkoston_lyhyt_historia.197.news (30.7.2016).

8. Tietoa verkostosta ks. http://www.artefacta.fi/tietoa_verkostosta (30.7.2016).

9. Alex Snellman, Konkreettinen esinetutkimus harvinaista. *Uutiset / Esinetutkimusverkosto Artefacta* 22.6.2016, http://www.artefacta.fi/uutiset/konkreettinen_esinetutkimus_harvinaista.552.news (30.7.2016).

10. Haidy Geismar, Susanne Küchler & Timothy Carroll, Twenty Years On. *Journal of Material Culture* 21:1 (2016), 4.

11. Tony Bennett & Patrick Joyce (toim.) *Material Powers. Cultural studies, history and the material turn*. Routledge 2010, 4–9; Dan Hicks, The material-cultural turn. Event and effect. *The Oxford Handbook of Material Culture Studies*. Oxford University Press 2010, 73–81, https://www.academia.edu/1527571/The_Material-Cultural_Turn_event_and_effect (30.7.2016); Dan Hicks & Mary C. Beaudry, Introduction. Material Culture Studies. A Reactionary View. *The Oxford Handbook of Material Culture Studies*. Oxford University Press 2010/2012, <http://www.oxfordhandbooks.com/> (30.7.2016);

Siihen nähden on ongelmallista, että Maija Mäkikalli on luonnehtinut historiantutkimuksen perinteistä lähestymistapaa aineelliseen kulttuuriin niin, ettei painopiste itse asiassa ole ensisijaisesti esineissä, vaan niistä aikanaan tehdyissä representaatioissa.¹² Silloin kun esineitä tutkitaan kirjallisen, kuvallisen tai vaikkapa muistitietoineiston välityksellä – itse fyysisten esineiden sijasta – tutkimus on aina välttämättä jollain tasolla representaatioiden kautta välittyntä. Vaikka esineiden representaatiot eivät olisi varsinaisena *tutkimuskohteena* (vaan vaikkapa niiden toimijuus), ne ovat kuitenkin tutkimuksen ainoana *lähteenä*, silloin kun itse fyysinen esine jätetään huomiotta.

Historiantutkijat yleensä ohittavat esineiden fyysisen, kolmiulotteisen, moniaistisen ja luonnontieteellisestikin lähestyttävissä olevan materiaalsen olemuksen. Tähän materiaalsen olemukseen täytyy tuki liittyy myös representaatiot, mutta pelkästään niihin keskittymällä tehdään varsin yksipuolista tutkimusta. Ohitetaan se aineellisuus, joka on esineiden ominaisin piirre. Silloin kun esineitä ei ole säilynyt, tämä on tuki ainoa mahdollinen tapa, mutta muutoin representaatioidonaisuudesta on syytä pyrkiä eroon, sillä esineet ovat itsessään primäärilähteitä omasta olemuksestaan. Niiden materiaalsuutta ei tavoita esinetietokantoja tarkastelemalla. Tästä Artefactan esinetutkimuskyselyyn vastanneet olivat ilmeisen yksimielisiä.

Historiantutkimuksen sisällä esineiden tarkastelu lienee jossain määrin kuulunut kulttuurihistorian alaan, vaikka niiden tuotanto, kauppa ja kulutus voivat olla myös talous- ja sosiaalishistorian kannalta kiintoisia. Se vanha valtiollisen

historian opponentiksi syntynyt ja esineiden osalta tyyleihin keskittynyt kulttuurihistoria, johon sekä taidehistoria että kansatiede saattoivat jossain määrin samaistua (ja joka on antanut niiden yhteisterminä nimensä ”kulttuurihistoriallisille” museoille – taidemuseoiden vastakohdantana), on kuitenkin aikaa sitten syrjäytynyt.¹³ Uudet kulttuurihistoriat ovat avanneet merkittäviä uusia näköaloja, mutta samalla teoreettisuudessaan etäänntyneet konkreettisista esineistä, joita ne lähestyvät kiertokautta, esimerkiksi tunteiden historian välityksellä.¹⁴

Samalla kulttuurihistorialliset museot ovat jääneet tieteellisessä mielessä tyhjän päälle: museoesineiden ja yliopistolaisen tutkimuksen yhteys on historian osalta katkennut, mikäli sitä on koskaan ollutkaan. Museoiden kulttuurihistoriallisuus on tullut merkitsemään lähinnä sitä, että vanha taistelupari poliittinen historia on edelleen jätetty huomiotta: on kerrottu tyyleistä ja tavoista sekä kuvattu kriitikkömästi elinkeinöjen muutosta, kaunista sisustusta ja poliittisesti harmitonta arjen historiaa.

Tämä arjen kulttuurihistoria korostuu myös kaikissa edellisen *Historiallisen Aikakauskirjan* esineartikkeleissa: poissa on kaikki poliittinen, raha ja valta – Ildikó Lehtisen artikkelia lukuun ottamatta. Hänen artikkelinsa on myös poikkeus siinä mielessä, että se tarkastelee representaatioiden ohella myös todellisia esineitä. Tämä on kuitenkin kansatieteen dosentilta odotettavissa, eikä se siis kerro historiantutkijoiden pyrkimyksestä perehtyä konkreettiseen materiaan.¹⁵ Vastaavasti arkeologian dosentti Visa Immosen ansiokas artikkeli avaa historiantutkijoille niitä aineellisen kulttuurin uudempiä näkökulmia, joi-

Jussi Parikka & Milla Tiainen, Kohti materiaalsen ja uuden kulttuurianalyysia – tai representaation hyödyistä ja haitasta elämälle. *Tulkinnan polkuja. Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. k&h 2012. Hicks ja Beaudry ovat itse asiassa epäileväisiä *material turn* -käsitteen suhteen, kulttuurisesta käänteestä erillisenä, mutta kuvaavat käytännössä sellaista kehitystä, jolle nimitys sopii hyvin ja jonka kohdalla Bennetillä ja Joycella ei ole mitään ongelmaa käyttää nimitystä.

12. Maija Mäkikalli, Johdanto. *Esine ja aika. Materiaalsen kulttuurin historiaa*. SKS 2010, 21 ja osin myös 9, 17. Sivulla 12 Mäkikalli puhuu myös toimijuudesta materiaalsen kulttuurin tutkijoiden kohdalla. Ks. myös Tiina Männistö-Funk, *Itse tehty moderni. Gramofoni, polkupyörä ja valokuvaus suomalaisten elämässä 1880-luvulta 1940-luvulle*. Turun yliopisto 2014, 34–35, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-5702-6> (30.7.2016).

13. Esim. Gunnar Suolahden artikkeli Suomalaisen rococoajan kodeissa ks. Mäkikalli 2010, 14.

14. Esim. Meri Heinonen & Marika Räsänen, Pyhän tuntu. Aine ja aistimellisuus myöhäiskeskiajan uskontokulttuurissa. *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (2016); Heini Hakosalo, Tubipommi ja rautlasi. Emotionaalisia esineitä 1900-luvun alkupuolen suomalaisissa tuberkuloosiparantoloissa. *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (2016).

15. Ildikó Lehtinen, Puvut kertovat marien vaietusta historiasta. Esinekeruu nälkävuosien Neuvosto-Venäjäällä. *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (2016).

hin tämä käsillä oleva puheenvuoroni osaltaan liittyy.¹⁶

Myös Tiina Männistö-Funk etenee artikkelis- saan erittäin ajankohtaiseen suuntaan, kun hän nostaa esiin representaatiokritiikin ja esineet toimi- joina sekä esittelee mielenkiintoisen *rykelmän* käsitteen, joka vaikuttaa tutkimuksellisesti hedel- mälliseltä. Hän rajoittaa silti ehkä tarpeettomasti näkökulmaansa jättämällä esineet *itsessään* tar- kastelun ulkopuolelle ja katsomalla lisäksi repre- sentaatioiden olevan kielellisiä, vaikka esineiden esiintyminen kuvallisina representaatioina on yhtä tärkeää.¹⁷ Johanna Ilmakunnas puolestaan kiinnittää huomiota myös näihin kuvallisiin rep- resentaatioihin, muttei pidä fyysisten esineiden tutkimusta välttämättömänä. Hän rinnastaa asiakirjojen ja esineiden tutkimisen tietokantojen välityksellä.¹⁸ Asiakirjat ovat kuitenkin pääosin kaksiulotteisia eikä niiden materiaallinen olemus ole kovin tärkeää. Esineet taas ovat kolmiulottei- sia ja moniaistisia, ja niitä voi lähestyä myös luon- nontieteellisin menetelmin. Ne eivät ole vain merkityksen kantajia, vaan itsessään tärkeitä omassa materiaalisuudessaan. Esinetietokannat ovat tutkimusvälineenä myös sikäli ongelmallisia, että Artefactan esinetutkimuskyselyssä mainitiin toistuvasti niiden tietojen olevan puutteelli- sia ja osin jopa virheellisiä. Ne tarjoavat välineen tutkimusaineiston alustavaan rajaukseen ja ver- tailuesimerkkien tarkasteluun, mutta eivät sovellu varsinaiseen esinetutkimukseen.

Sekä *Esine ja aika* -kirja että viimeisin *Histori- allinen Aikakauskirja* ovat arvokkaalla tavalla tuoneet aineellista kulttuuria ja sen lähestymis- tapoja historian tutkijoiden tietoisuuteen. Mielest- äni meidän on kuitenkin syytä mennä pidem- mälle. Tähän mennessä historian tutkijat ovat keskittyneet *aineellisen kulttuurin historiaan* tavalla, joka jättää fyysiset esineet huomiotta ja tukeutuu liiaksi representaatioihin. Nähdäkseni tarvitaan tutkimusparadigman muutos, jota voisi luonnehtia siirtymisellä aineellisen kulttuurin historiasta kohti *historiallista esinetutkimusta*.

Historiallisen esinetutkimuksen (*historical artefact studies*) tunnusmerkkinä tulee olla pereh- tyminen itse esineeseen. Se pitää esineen kirjalli- sia ja kuvallisia representaatioita vain tätä pri- määrilähdettä täydentävinä. Se osoittaa asetta- vansa esineen etusijalle viittaamalla suoraan sen esinenumeroon. Se perustelee, miksei kyseessä olisi metodologinen virhe, silloin kun itse esine jää tutkimatta. Se ei koskaan totea, että vain esi- neeseen liittyvät merkitykset ja (museokonteks- tissa) tarinat olisivat tärkeitä eikä niinkään esine itsessään. Se antaa esineelle itseisarvon niistä riippumatta.

Se ei sitoudu kulttuurin käsitteeseen eikä kult- tuurihistoriaan, vaan tarkastelee esineitä kaikista mahdollisista näkökulmista – myös vanhan kult- tuurihistorian perinteiseen kiistakumppaniin valtiolliseen, poliittiseen historiaan kytkeytyen. Se tarkastelee esineitä kulttuurihistoriallisten näkökulmien, taloushistoriallisen tuotannon ja kaupankäynnin sekä niiden molempien risteys- kohdassa olevan kuluttamisen kautta, mutta liit- tää sen ohella esineet myös toimijoina poliitti- seen historiaan ja sosiaalishistoriaan, jossa eri intersektionaaliset ryhmät ja yhteiskunnan ker- rostumat rakentuvat esineellisesti.

Se on metodologialtaan kaikkiruokainen, monitieteinen ja tieteidenvälinen. Se on teoret- tisesti perusteltua, systemaattista ja vertailevaa. Se ei kavahda luonnontieteellisiä menetelmiä eikä yhteistyötä konservattorien kanssa, mitä Artefacta pyrki osaltaan edistämään järjesty- mällä marraskuussa konservattorien ja tutkijoi- den Pintaa syvemmmälle -menetelmätyöpajan.

Se ottaa tosissaan Suomen museoissa olevat 5,5 miljoonaa ”kulttuurihistoriallista” esinettä.¹⁹ Kyseessä on valtava aineellisen menneisyyden tutkimuksen *kohde, aineisto ja lähde*, jonka histo- riantutkijat ovat laiminlyöneet. Se löytää tavat näiden esineiden tutkimiseksi – eikä luovuta sil- loin, kun tieteenalan kiinnostus siirtyy tiedemuotia seuraten toisaalle. Sen edustajat sopivat niihin museoiden syvällisiin esinetutkimustehtäviin,

16. Visa Immonen, Sotkuinen aineellisuus. Menneisyyden merkityksistä ja ihmiskeskeisyydestä esineiden ajallisuuteen. *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (2016).

17. Tiina Männistö-Funk, Rykelmät. Työkaluehdotus materiaalistien toimijoiden menneisyyden tutkimiseen. *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (2016).

18. Johanna Ilmakunnas, Ompelupöytä. Naisten arkinen ylellisyysesine 1700- ja 1800-luvun Euroopassa. *Historiallinen Aikakauskirja* 2 (2016), 140–141.

19. Tieto vuodelta 2015 ks. <https://www.museoilasto.fi/> (30.7.2016).

joihin mikään nykyisistä niin sanotuista museoaineista ei vaivaudu kouluttamaan asiantuntijoita.

Se on ”historiallinen” siinä mielessä, että se jättää esihistorian arkeologialle ja nykyhetken kulttuuri- ja yhteiskuntatieteille sekä soveltaa historiantutkimuksen menetelmiä ja tapaa kontekstoida tutkittava ilmiö laaja-alaisesti. Se on avoin kaikkien oppiaineiden kuten historian, taidehistorian, kansatieteen, historiallisen ajan arkeologian, antropologian ja käsityötieteen edustajille – kaikille, jotka haluavat ottaa esineet

tosissaan. Se muodostaa uuden tieteidenvälisen tutkimusalan näiden oppialojen välimaastoon.

Se luo yhteyksiä yliopistojen ja museoiden välille. Se painostaa lempeästi museot saattamaan kokoelmansa paremmin tutkittavaksi. Se turvaa museoiden tieteellisen pohjan ja antaa uuden ymmärryksen niiden tärkeydestä. Historiallinen esinetutkimus avaa näkymän esineelliseen menneisyyteen. Se tuo esineet historiantutkimuksen täysipainoiseksi osaksi. Se nostaa ne uuteen arvoon – antaa niille äänen.